
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.4>

А. А. Моца

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри географії та туризму
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Н. А. Горбова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного

Р. С. Шелудяков

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне російське вторгнення на територію України та неспровокована збройна агресія спричинили виникнення значних дестабілізуючих чинників розвитку економіки та суспільства. Особливо гостро постала проблема ведення господарської діяльності в умовах запровадження спеціального правового режиму воєнного стану, що проявляється у неспроможності вітчизняних підприємств забезпечувати високі показники результативності своєї фінансово-господарської діяльності та рентабельності. За таких обставин виникає необхідність посиленого впливу держави на процеси господарсько-правового регулювання діяльності підприємств в Україні.

Встановлено, що законодавство України у сфері регулювання правовідносин щодо діяльності підприємств має значні відмінності у мирний час та в період запровадження спеціального правового режиму воєнного стану, які проявляються у спрощенні процедур адміністрування та сплати податків, наданні податкових пільг, в зниженні рівня регуляторного впливу зі сторони держави та щодо спрощення процедур державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських об'єднань, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Зокрема, виявлено, що на період дії воєнного стану законодавством дозволено здійснювати господарську діяльність без одержання дозволів та інших дозвільних документів й ліцензій, але на підставі декларації про провадження господарської діяльності, не здійснювати сплату екологічного податку, земельного податку та орендної плати за користування землею на територіях, що перебувають під окупацією та на тих, де відбуваються бойові дії.

Доведено недостатню ефективність існуючих заходів господарсько-правового регулювання діяльності підприємств під час воєнного стану та запропоновано здійснення його подальшого удосконалення, оскільки виявлено низку вагомих проблем, зумовлених посиленням негативного впливу чинників воєнного характеру, а також пов'язаних із вимушеним припиненням діяльності підприємств через руйнування, обмеження доступу до виробничих потужностей та внаслідок анексії територій, на яких вони розміщуються.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, господарська діяльність, господарсько-правове регулювання, підприємства, законодавство.

Постановка проблеми. Війна в Україні створила значні перешкоди для правового регулювання відносин в економіці, політиці та суспільстві, внаслідок чого значного деструктивного впливу зазнала господарська діяльність суб'єктів господарювання. Значна кількість підприємств стикнулися з проблемами повного або часткового припинення ведення господарської діяльності через масштабні руйнування, захоплення виробничих потужностей, значні втрати людського потенціалу, фізичну та юридичну неможливість ведення бізнесу, а також окупацію населених пунктів східних та південних областей України.

Вагомі зміни у сфері підприємництва трансформувалися у площину запровадження нововведень щодо правового регулювання діяльності підприємств, зокрема, ті, що стосуються: (1) зобов'язань підприємств подавати звітність та інші документи; (2) адміністрування та сплати податків, зборів, надання податкових пільг; (3) державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських об'єднань, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; (4) планових та позапланових заходів державного контролю й ринкового нагляду; (5) зобов'язань на отримання дозвільних документів для проведення господарської діяльності; (6) організації трудових відносин; (7) розрахунків підприємств, установ, організацій з бюджетом та населенням.

Особливо вагомі зміни торкнулися підприємств у частині виконання положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], відповідно до якого на підприємства покладаються зобов'язання надавати їх виробничі потужності та трудовий потенціал для потреб сектору оборони, змінювати види власної виробничої діяльності, а також встановлювати нові види умов праці у відповідності до законодавства про працю.

Очевидно, що внаслідок російської агресії підприємства стикнулися з проблемами неможливості виконання господарських договірних зобов'язань. Це, зі свого боку, вимагає від органів законодавчої й виконавчої влади відповідних дій, спря-

мованих на усунення проблем ведення господарської діяльності бізнесовими структурами та іншими суб'єктами господарювання.

Окреслені тенденції свідчать, що зазначена тематика наукового дослідження є вкрай важливою й нагальною, надзвичайно актуалізується в сучасних умовах існування й функціонування України та потребує поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти виявлення особливостей господарсько-правового регулювання підприємств під час воєнного стану набули особливого значення й актуалізувалися в період повномасштабної російсько-української війни, що триває від 24 лютого 2022 р., внаслідок чого спостерігаються значні зміни щодо ведення господарської діяльності, функціонування підприємств, принципів їх створення та ліквідації. Відповідно, у наукових колах дедалі частіше піднімаються й обговорюються проблеми забезпечення господарсько-правового регулювання підприємств під час воєнного стану, які перетворюються на предмет активних наукових дискусій та практичних досліджень.

Варто відмітити в цьому контексті вагомі напрацювання М. Прохоренка [2, с. 153], який стверджує, що діяльність підприємств в особливий період характеризується запровадженням особливого порядку її організації й здійснення на різних територіях, зокрема, тих, що розміщені на відносно безпечних територіях, прифронтових та тих, що перебувають під окупацією. Тому науковець наполягає, що господарсько-правове регулювання діяльності підприємств в умовах воєнного стану передбачає дотримання норм і положень загального законодавства, а також врахування його особливостей, закріплених спеціальними законодавчими й нормативно-правовими актами.

А. Саєнко [3, с. 270–271], досліджуючи особливості правового регулювання діяльності підприємств в умовах війни, акцентує увагу на важливості дотримання норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], оскільки вважає, що він встановлює значну кількість обмежень щодо діяльності підприємств, передбачає

запровадження трудової повинності в цілях забезпечення обороноздатності держави та допускає скасування певних регуляторних й інших обмежень.

У цьому контексті слухними є зауваження Н. Ментух та О. Шевчук [4, с. 66], які господарсько-правове регулювання підприємств під час воєнного стану вважають ефективним інструментом формування основи для забезпечення національних оборонних спроможностей держави та виокремлюють в системі досягнення бажаних результатів вагомість оподаткування підприємств, адже, саме податкові надходження до державного бюджету усіх рівнів створюють ефективну базу для здійснення позитивних зрушень та виконання державою її функцій. Критично важливим за таких обставин, на думку науковців, є забезпечення безперервного та належного функціонування суб'єктів господарювання та здійснення ними максимально ефективної діяльності.

О. Баїк [5, с. 175] встановив та констатує достатній рівень ефективності діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, що підтверджується активізацією їх діяльності в умовах запровадження воєнного стану в країні, а її господарсько-правове регулювання оцінює як оптимальне, зважаючи на прийняття низки нових та доцільних нормативно-правових актів, спрямованих на стимулювання підприємницької діяльності, забезпечення її результативності.

Однак, запровадження воєнного стану створило низку вагомих перешкод для здійснення господарської діяльності підприємствами України, внаслідок чого з'явилася значна кількість проблем, які потребують врегулювання у правовому полі. Як зазначає М. Хмара [6, с. 121], більшість із таких проблемних аспектів пов'язані з посиленням негативного впливу чинників воєнного характеру та масовим припиненням діяльності підприємств через масштабні руйнування, обмеження доступу до них внаслідок анексії певних територій, а також неспроможністю забезпечити господарську діяльність. Більше того, вагомого значення набула проблема, зумовлена призовом на службу до Збройних сил України ключових працівників. У цьому контексті А. Андрушко

[7, с. 147] обґрунтовує необхідність внесення змін і доповнень до чинного законодавства в частині посилення правового регулювання основних засад організаційного механізму взаємодії роботодавців із працівниками, особливо із такою їх категорією як мобілізовані. Водночас, потребує актуалізації законодавство України, що регулює правовідносини у сфері виникнення трудових спорів та усунення їх потенційних ризиків.

Отже, існуючі наукові підходи до пошуку шляхів виявлення проблем господарсько-правового регулювання підприємств під час воєнного стану та їх розв'язання вказують на багатогранність та різносторонність вивчення окресленої проблематики. Однак, варто констатувати обмеженість наявних пропозицій щодо виходу із кризової ситуації, що обумовлено значними перешкодами у доступі до об'єктивної, достовірної та своєчасної інформації. Зважаючи на зазначене, проблематика є достатньо актуальною та потребує подальшого вивчення й поглиблених досліджень.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та практичних аспектів дослідження особливостей та господарсько-правового регулювання підприємств під час воєнного стану, а також у виявленні найбільш значущих проблем.

Виклад основного матеріалу. Сфера підприємництва в умовах запровадження воєнного стану в Україні зазнала значного дестабілізуючого впливу, внаслідок чого підприємства змушені переформатовувати принципи здійснення своєї господарської діяльності та перебувають в активних пошуках забезпечення шляхів і методів підвищення своєї прибутковості й рентабельності. Стає очевидним, що вагомого значення за таких обставин набуває господарсько-правове регулювання діяльності підприємств, яке в умовах воєнного часу характеризується певними особливостями, та участь держави на законодавчому рівні в системі регулювання правовідносин, пов'язаних із підприємництвом.

Якщо провести дослідження існуючої законодавчої та нормативно-правової бази, що забезпечує регулювання діяльності підприємств в Україні, то можна

стверджувати, що вона покликана забезпечувати впорядкування суспільних відносин за допомогою приписів, заходів і засобів державного впливу на суб'єкти господарювання, формуючи їх правосвідомість, а також варто відмітити її розподіл за певними класифікаційними ознаками, зокрема, за юридичною силою:

1) Конституція України [8], якою закріплено основні принципи та норми здійснення підприємницької діяльності в країні;

2) Кодекси України:

– Господарський кодекс [9], де прописані правові засади й принципи господарської діяльності підприємств, визначені господарські відносини, що виникають в процесі організації підприємницької діяльності між учасниками, та основні засади регулювання таких відносин;

– Цивільний кодекс [10], яким передбачені принципи й основні засади врегулювання особистих майнових та немайнових відносин, що передбачають юридичну рівність, майнову самостійність та вільне волевиявлення учасників;

– Податковий кодекс [11], що покликаний врегулювати питання оподаткування фізичних та юридичних осіб, а також визначає принципи взаємодії між суб'єктами господарювання та органами державної влади, зокрема із Державною податковою службою України;

3) Закони України, спрямовані на врегулювання господарської діяльності підприємств, а саме:

– Закон України «Про підприємництво» [12], що визначає загальні правові, економічні та соціальні засади ведення господарської діяльності підприємствами різних форм власності, встановлює гарантії свободи підприємництва та особливості державної підтримки;

– Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [13], який передбачає врегулювання суспільних відносин щодо ліцензування видів господарської діяльності та встановлює порядок ліцензування;

4) Укази Президента України – підзаконні нормативно-правові акти, якими регламентуються заходи регулювання господарської діяльності підприємств.

У цьому контексті варто зазначити, що в довоєнний період сформовано потужну законодавчу базу у сфері підприємництва, яка також охоплює нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та враховує основні засади міжнародно-правового регулювання господарських правовідносин і норми міжнародних договорів.

Однак, розгортання повномасштабної війни на території України обумовили необхідність перегляду й удосконалення чинного законодавства щодо регулювання правовідносин, пов'язаних із господарською діяльністю підприємств, внаслідок чого поступово прийнято низку нових законодавчих й нормативно-правових актів. Зокрема, необхідно відзначити прийняття такого законодавчого акту як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого й середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» [14], за допомогою якого частково вдалося нівелювати негативний вплив викликів і небезпек сучасності на господарську діяльність підприємств та забезпечити унормування особливостей трудових відносин, на які поширюється спрощений режим.

Більше того, зважаючи на особливості спеціального правового режиму воєнного стану, який запроваджено в Україні, необхідно відмітити певні особливості господарсько-правового регулювання діяльності підприємств, поєднання норм права й правового регулювання шляхом застосування специфічних засобів, а також відособленість певних юридичних норм, які комплексно здійснюють організацію й регулювання господарської діяльності.

Серед найбільш вагомих змін, здійснених у сфері господарсько-правового регулювання діяльності підприємств в Україні під час воєнного стану та регламентованих Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [15] й Постановою Кабінету міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [16] можна виокремити:

1) одержання можливості підприємствами здійснювати господарську діяльність в період дії воєнного стану без одержання дозволів та інших дозвільних документів й ліцензій, але на підставі декларації про провадження господарської діяльності, що подається до Міністерства економіки суб'єктами господарювання, або ж до Міністерства внутрішніх справ, якщо мова йде про суб'єкти, які здійснюють охоронну діяльність;

2) надання суб'єктам господарювання права вільного обрання способу подання декларації без уточнення місця знаходження та місця здійснення господарської діяльності, а саме: (1) в електронній формі із використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (засоби мобільного додатку Порталу Дія); (2) в паперовій формі через центри надання адміністративних послуг, що подаються особисто або надсилаються поштою;

3) припинення перебігу строків звернення за отриманням публічних послуг, передбачених законодавством;

4) терміни дії діючих строкових ліцензій та дозвільних документів автоматично продовжуються до моменту завершення дії воєнного стану.

Очевидно, що запроваджені заходи створюють належні умови для дерегуляції господарської діяльності. Більше того, законодавцем внесено певні зміни до Податкового кодексу України, відповідно до яких регламентовано тимчасовий механізм оподаткування підприємств (оподаткування єдиним податком), застосування якого може обрати підприємство добровільно. В цьому контексті основні зміни полягають у наступному:

1) встановлення правових особливостей адміністрування єдиного податку:

– надання можливостей фізичним особам-підприємцям – платникам 1 та 2 груп не сплачувати єдиний податок;

– розширення категорій суб'єктів господарювання, які можуть скористатися спрощеною системою оподаткування;

– збільшення межі доходу для платників 3 групи з одночасним зняттям обмежень відносно кількості найманих працівників;

– збільшення кількості платників, які не сплачують земельного податку за рахунок тих платників, що переходять на спрощену систему оподаткування;

– зменшення ставки податку до 2 % доходу для платників єдиного податку 3 групи;

– надання прав Кабінету Міністрів України змінювати особливості нарахування та сплати єдиного податку без внесення відповідних змін до Податкового кодексу;

2) встановлення ставки акцизного податку на пальне у розмірі 0 євро, внаслідок чого місцеві бюджети не отримують у розмірі 13,44 % частки акцизу на пальне;

3) скасування земельного податку та орендної плати за користування землею на територіях, які перебувають під окупацією та тих, де ведуться бойові дії;

4) припинення сплати мінімального податкового зобов'язання на 2022 р. та на 2023 р. на територіях, які перебувають під окупацією та тих, де ведуться бойові дії;

5) скасування екологічного податку на територіях, що перебувають під окупацією та тих, де ведуться бойові дії.

Стає очевидним, що існуюче вітчизняне законодавство, яке здійснює господарсько-правове регулювання діяльності підприємств має певні особливості у мирний час та в період запровадження спеціального правового режиму воєнного стану. Однак, варто констатувати, що запропоновані заходи дерегуляції підприємницької діяльності, спрощення процедур адміністрування та сплати податків, а також надання певних преференцій підприємствам не дозволили забезпечити ними досягнення максимально високих показників фінансово-господарської діяльності. Зважаючи на окреслене, можна стверджувати, що існуюча система нормативно-правового й законодавчого забезпечення регулювання діяльності підприємств в Україні потребує подальшого удосконалення з урахуванням чинників війни.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведені дослідження особливостей господарсько-правового регулювання підприємств під час воєнного стану в Україні дають підстави стверджувати, що господарсько-правове регулювання

проявляється у конкретній, цілеспрямованій, організованій та результативній діяльності держави, спрямованій на гарантування реалізації господарсько-правових норм, яка здійснюється із використанням широкого спектру правових заходів, специфічних способів та методів впорядкування суспільних відносин у сфері підприємництва.

Результати проведеного дослідження свідчать, що в період дії воєнного стану в Україні чинне законодавство щодо господарсько-правового регулювання діяльності підприємств зазнало істотних змін, які відобразилися у зниженні рівня регуляторного впливу зі сторони держави та в спрощенні процедур адміністрування та сплати податків. Однак, встановлено, що наявні заходи є недостатніми, а вітчизняне законодавство у цій сфері потребує подальшого удосконалення, що, зі свого боку, свідчить про перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Прохоренко М.М. Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період. *Юридичний вісник*. 2016. № 2 (39). С. 151-161. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2016/statji_n2_39_2016/26.pdf
3. Саєнко А. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 269-272. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/64>
4. Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. Правові аспекти оподаткування господарської діяльності суб'єктів оподаткування в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. 2022. Вип. 12. С. 64-69. URL: DOI: [10.36550/2522-9230-2022-12-64-69](https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-64-69)
5. Баїк О.І. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану в Україні: правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 173-175. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/37>
6. Хмара М. Особливості припинення трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 121-125. URL: DOI: [10.35774/app2022.02.121](https://doi.org/10.35774/app2022.02.121)
7. Андрушко А. В. Трудові відносини у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 73. Ч. 1. С. 147-150. URL: DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.24>
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
12. Про підприємництво : закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>
13. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого й середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність : Закон України від 19.07.2022 р. № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text>
15. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
16. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>

Motsa A., Horbova N., Sheludiakov R. Peculiarities of economic and legal regulation of enterprises during martial law

The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine and its unprovoked armed aggression led to the emergence of significant destabilizing factors in the development of the economy and society. The problem of conducting economic activity in the conditions of the introduction of a special legal regime of martial law has become particularly acute, which is manifested in the inability of domestic enterprises to ensure high indicators of the effectiveness of their financial and economic activity and profitability. Under such circumstances, there is a need for increased state influence on the processes of economic and legal regulation of the activities of enterprises in Ukraine. It was established that the legislation of Ukraine in the field of regulation of legal relations regarding the activities of enterprises has significant differences in peacetime and during the introduction of a special legal regime of martial law, which are manifested in the simplification of procedures for administration and payment of taxes, as well as in the provision of tax benefits, in reducing the level of regulatory influence from the side of the state and regarding the simplification of procedures for state registration of legal entities, individual entrepreneurs, public associations, real rights to immovable property and their encumbrances. In particular, it was found that during the period of martial law, the legislation allowed to carry out economic activities without obtaining permits and other permits and licenses, but on the basis of a declaration on the conduct of economic activities, not to pay environmental tax, land tax and rent for the use of land in the territories, which are under occupation and on those where hostilities are taking place. The lack of effectiveness of the existing measures of economic and legal regulation of the activities of enterprises during the state of war has been proven, and its further improvement has been proposed, as a number of significant problems of ensuring the activities of enterprises have been identified, which are caused by the strengthening of the negative influence of factors of a military nature, as well as connected with the forced termination of the activities of enterprises due to the destruction, restriction of access to production facilities and as a result of the annexation of the territories where they are located.

Key words: economic entities, economic activity, economic and legal regulation, enterprises, legislation.